

NEMZETISÉGI ÖSSZECSAPÁSOK AZ ALVIDÉKEN

*Mit írt a Kossuth Hírlapja 1848 második felében a bácskai
és a bánási eseményekről*

KALAPIS ZOLTÁN

Válogatás jegyzetekkel

BEVEZETÉS

A márciusi „fénylő fordulat” felgyorsuló eseményei után Kossuth Lajos még világosabban látta, hogy ő, aki a politikusok közül eddig is a legjobban ismerte fel a sajtó, a nyilvánosság szerepét a közvélemény formálásában, most már végképp nem maradhat újság – napilap! – nélkül, ezért barátaival, küzdőtársaival hozzáfogott egy nézeteit hűen tolmácsoló közlöny kiadásának megszervezéséhez. A készülő lap előfizetési felhívásában írja, hogy „politicám iránya semmi helyzetben sem fog változni soha. Mert ez az irány az igazság, a népjog, a nemzeti önállás, s nemzeti szabadságnak iránya. Hírlapom ezen iránynak lesz orgánuma”.

Az induló újság, igen jellemzően, a *Kossuth Hírlapja* nevet vette fel, mintegy jelezve, hogy családi neve, amely már régtől fogva fogalommal vált, de az idő tájt is mágikus erővel sugárzott, valóságos zászlóvá alakult, amely alá egy ország népe sereglett, mágnesként vonzva. A cím másik összetevője pedig ellenállhatatlanul emlékeztetett a *Pesti Hírlapra*, az első igazi magyar politikai napilapra, amelyet főleg Kossuth tolla teremtett meg (216 lángoló, érvelő vezércikket írt), s ahonnan a visszafogottabb, a kevésbé Habsburg-ellenes vonal hívei végül is kiszorították.

A *Kossuth Hírlapjának* első száma 1848. július 1-jén, szombaton jelent meg, az utolsó pedig december 31-én, amikor az Országos Honvédelmi Bizottmány Debrecenbe tette át székhelyét, Windischgrätz pedig január 5-én az osztrák sereg élén bevonult a kiűritett Budára és Pestre.

1898

I. évfolyam. 7. sz. 222. 1898

KOSSUTH HIRLAPJA.

6009 BREWSTERIA

MATHIAS-CRUCHE

Postán, szombaton

Julius 1. 1848.

Előfizetők minden postabiztosítónál; helyben a hirdetőváltóban; Brestow-nál, 90. szám alá meg, több Álmás, mint a postai lakatár-pénztár házában.

Rövidítés új félrevezetés nézők hirdásai boríték nélkül 8. postán borítékban határba küldve 10. kereskedőházak házába 9 gr. h.

Rövidítés új félrevezetés nézők hirdásai boríték nélkül 8. postán borítékban határba küldve 10. kereskedőházak házába 9 gr. h.

BEVEZETÉS.

Miódon hirdünk? első száma megjelent, előlapját éljük az első nemzeti ünnepnek, melyre a nép képviselői egybegyűltek, hogy ítéletet mondjanak az első magyar felelős minisztérium szétválásáról.

És ítélet iránt fog szabni az ország kormányzatának s ez iránt a nemzet jövőjébe felelő felelősséget annak jövevénye, hogy a nemzet képviselői, a végrehajtó hatalom, s a szabad sajtóknak minden becsületos orgonuma, kivételképpen személyes egyetemesükből, egyetlen gondolatban forradnak össze. S e gondolat a hazai megmenekülés.

A mi a minisztériumot illeti: annyit mondhatok, hogy rá nézve a hivatalban maradás nem számíthat értek, kérésnek. Én legalább minden vésszel: minden fáradsággal, minden felelősséggel szembe szálltam, kész, ha polgári kötelességem úgy parancsolja; a mely perczben szívem vezárlására megígántam szabad tetszem, jószágaim nemzetemdeli nem hiányosok más, mint azt, hogy engedje nekem mindenteljedt felelőt magyary nyugalmat.

Én nem tudtam miniszteri tárcám megválasztását. Nem monok engedjék helyet; vegyen bár kedél a nemzet egyetemes helyvidése, még is támogatás, mihelyt egyint-hatam, hogy utódom: is hasonló támogatás fogja kívérni. Talán lételek e székletre. De ez nem ide, nem e lapra tartozik. Csak annyit akartam nyilatkoztatással kife-

hisz az életre, sokat föltételez a tapasztalástól, és számvetéssel igen sokban önkényesek. Sok többet mondtok: a pénzügy-miniszternek midőn íres kincstári versenyt írt, minden díjtel szon gond kasszi gyűlés, bannan fogja a legközelebbi hetek' rendezés külségeit fedezni, talán az volt volna kötelessége, hogy miden új kidás ellen kézzel lábal szedhesse. Én ezt nem tettem, sőt ellenkezéggel magam unoztam az illetéket, hogy mel több honvédet állítsanak, mind erősebb sereget vonjunk össze Steger-hez s Bacsának. Bácsánban, s amott a Drávánál az igy-nyelben szin oly sürgős, mint erélyben kimerülteien Csanyjaink rendelkezésre állak; nem szabadokoztam a lakadatok elnyomására alkalmazni hadsereg szoldjának nevelésétől, nem a tábori élelés költségeitől; magam unoztam az ügyfelepek költségek fölszerelését, a várak élelmezésének elrendelését. Fegyvereket szivesen odaad- tam volna a kincstár utolsó filléréig; fizetem előre, itt fegyvergyár alkutására, amott ágyúgöcsökök megvesz- zésére; fölmentem a szoldém árák, hogy a puskaport-ké- szítés gyorsabban menjen; nem gondoltam egy kis kárral, mely gyorsabb mennyiségben kiteremtésom az oni, midem a költségek a rendelkezési gyors killelmezésével- től, fegyverek, töltések, pánsék, katonák' drágább de gyorsabb szállítástól; szavai, ha pósz kertek a hon' vé- delmére, a nemzet' becsületének, törvény- szenteség- nek fontosságára; ha kérészek, bíróim e föderem e kias- dást? csak azt fontoltam meg, melyik minél jobh mellik' czél szerdőbb; de feleletem mindegy az vár: „Csak rá jai!

Kossuth Hírlapjának első száma

Több mint 5000 példányban jelent meg (4214 példányt a pesti főpostán adtak fel a vidéki előfizetőknek, a többi, kb. 1000 példány pedig a fővárosban kelt el, részben szabad eladásban), azaz villámgyorsan az ország legolvasottabb újságjainak élvonalába tornázta fel magát (csak a magyar kormány 1848. június 8-án indított hivatalos lapjának, a *Közlönynek* volt valamivel nagyobb példányszáma). „Egymás kezéből vették a kaputos emberek” – áll az egyik korabeli tudósításban.

A *Kossuth Hírlapja* azonban nemcsak korának egyik legolvasottabb újságja volt, hanem versenytárs nélkül a legbefolyásosabb is: féléves megjelenése során a nemzeti övédelemre való felkészítés, majd a szabadságharc elsöprő erejű eszközévé vált, jóval megelőzve valamennyi egykorú sajtószervet.

Kiváló szerkesztői gárdája, munkatársi köre és sokszínű, országos kiterjedésű tudósítóhálózata volt. A redakció élén Bajza József, a költő, az író és a kritikus állt, megcáfolva a literátorok korábbi gyakorlatát: a *Kossuth Hírlapja*, nyilván névadójának hatására, kifejezetten politikai napilap volt, természetéből következőleg a szépirodalom nem is kapott helyet hasábjain. Őt a *Közlöny* szerkesztésére is felkérték, de választása a megjelenés előtt álló *Kossuth Hírlapjára* esett. Az írók közül, a főszerkesztő mellett, a belső munkatársak közé tartozott Ábrányi Emil, az azonos nevű, jóval ismertebb, már a szabadságharc után született költő Ábrányi Emil nagybátyja, Garay János, a szabadságharcnak, Petőfi mellett, az egyik legtermékenyebb lírikusa, P. Szathmáry Károly, az alig tizennyolc éves író és újságíró, aki majd a századvég egyik legtermékenyebb auktora lesz, s emléket állít 1848 küzdelmeinek. Az újságírók közül munkatársai közé tartoztak Gyurmán Adolf, aki egyúttal a *Közlöny* főszerkesztője is volt, meg több ismert pesti ügyvéd (Matisz Pál, a Shakespeare-fordító, Dobrossy István, Táncsics védője, Stuller Ferenc, Kossuth titkára).

A lap sokoldalú hírszolgálatáról a levelezők népes tábora gondoskodott, számukat, beleértve a belső munkatársakat is, mintegy ötven–hatvan főre becsüli a sajtótörténet.

A tudósítók zömmel felkért, beszerezett írástudók voltak, rendszerint a megyei szolgálatban levő értelmiségiek sorából kerültek ki – jogászokból, számvevőkből, árvaszéki ülnökökből, törvényszéki gyakornokokból. Nem volt azonban ritkaság az önkéntes jelentkező sem, akik belső kényszerből, a szolgálat igényétől áthatva ragadtak tollat. Kiletüket napjainkban már roppant nehéz azonosítani, még azokét is, akik teljes nevükkel írták alá információjukat, bár identitásuk felfedezésére külön gondunk volt. Ugyanis az ő korrespondenciájukat vettük ezúttal számba, s közlünk, illetve idézünk is belőlük jó néhányat. Azokéból, akik a forrongó Bácska és Bánát eseményeiről tájékoztatták az ország népét, próbálták azokat megérteni, s meg is magyarázni a közvéleménynek.

Ez nem volt könnyű feladat, a már ellenőrizhetetlen események sodrában, sokszor még egy vízbe néző asszony sem tudott volna eligazodni, hát még egy közönséges halandó!

Az idő tájt már kialakultak a szekértáborok, a frontvonalak: a szerb–magyar ellentét fegyveres összeütközésbe torkollt.

Miért következett ez be?

Közrejátszhatott ebben a tolerancia szinte teljes hiánya, a történelmi tapasztalat deficitje, a tárgyalási készség nagy-nagy mínusza, a kölcsönös meg nem értés és gyanúsítgatás, a nemzeti fölény és a nemzeti kizárólagosság, a belső és külső szélsőséges erők bomlasztó ereje. Ez mind-mind oda hatott, hogy az ellentétek kibékíthetlenné váltak.

Eleinte nem volt reménytelen az ügy. Márciusban még arról volt szó, hogy „a szerbek elismerik a magyar nemzetet és a magyar nyelv diplomatikai méltóságát”, de ugyanakkor Újvidéken még leszögezték azt is: „kívánjuk, hogy saját nemzetiségünk is elismertessék, valamint nyelvünk szabad használata belügyeinkben és tanácskozásainkban törvényileg biztosíttassék”.

Április elején a szerb követeléseket Aleksandar Kostić, Újvidék aljegyzője díszmagyar öltözetben magyarul adta elő az országgyűlésben, amely hajlott teljesítésükre, kivéve a szerbek nemzetként való elismerését. Đorđe Stratimirović, a liberális szerb politikus másnap megismételte a követelést, amit Kossuth kertelés nélkül elutasított, mondván, hogy „Magyarországon egyetlen politikai nemzet létezhet, a magyar”. Erre Stratimirovićnak is megkeményedett a hangja, s azt találta mondani, hogy „akkor jogainkat máshol (Bécsben?) fogjuk keresni”, amire Kossuth azzal vágott vissza, hogy akkor „döntsön köztünk a kard”.

A tárgyalások megszakadása után a szélsőséges erők vették át a szót: a karlócai szerb nemzeti gyűlés április derekán már úgy döntött, hogy közvetlenül az uralkodóhoz fordul egy Magyarországból kihasított Szerb Vajdaság megalakítása ügyében, április végén pedig a nemzetiségi mozgalmak zavargásokba torkolltak, sőt, Kikinda utcáin vér is folyt.

Ez már nem incidens, hanem a dél-magyarországi „kis háború” előszele volt.

Stratimirović ugyanis június 3-án fegyverbe szólította a szerbeket, s ezzel a tárgyalásos megegyezés, a kompromisszum – jóllehet még ezután is voltak erre kísérletek – esélye végképp a minimumra csökkent. Elkezdődött a megerősített táborok kiépítése Karlócánál (15 000 fegyverforgató emberrel), a Római-sáncoknál (Temerin közelében, 6000), Szenttamásnál, a Titeli-fennsíkon, Perlasznál (3000), Alibunárnál, Vračev gajnál (Varázsliget). Személyi állományuk zömét a gyengébb katonai erőt képviselő népfelkelők – az akkori szóhasználat szerint a rácok – alkották, de ezeket a jó képességű határőrök

és csajkások, továbbá a fanatikus szerviánok (Szerbiából érkező önkéntesek) egészítették ki, ezek az utóbbiak egyre nagyobb számban.

A magyar kormány a sorkatonaságra támaszkodott, számuk mintegy 10 000 volt, ami talán elég is lett volna a nyílt felkelés letörésére, ha nem lett volna ingadozás mind a kormány, mind a császári tisztek részéről a határozott fegyveres fellépés célszerűségének megítélésében.

Az év derekán már a megbízható nemzetőrség is számottevő erőt képviselt, táborukat Verbásznál, Óbecsénél, Törökbecsénél, Nagybecskerekénél (Écskánál) alakították ki. Fontos, az egész szabadságharc ideje alatt működőképes hadiközpont a Péterváradai erőd.

Ekkorra azonban, 1848 közepén, végképp bekövetkezett a lehető legtragikusabb fejlemény: a nemzetiségi alapokon kielezett háborúskodás, a türelmetlenség térhódítása, a gyűlölet féktelen szítása.

Kossuth elég későn ismerte fel, hogy egy olyan országban, amelynek csak a kisebbik fele volt a magyar, nem sokra lehet menni egy olyan hajlíthatatlan állásponttal, hogy „én soha, de soha a magyar Szent Korona alatt más nemzetet és nemzetiséget, mint a magyar, elismerni nem fogok. Tudom, hogy vannak emberek és népfajok, kik más nyelven beszélnek, de egy nemzetnél több itt nincsen”.

Napilapjának előfizetési felhívásában is leszögezte: „Engem a más nyelvű honlakosok népessége elnyomásának szándékáról hiába vádol a rosszakarat, vádját egész életem meghazudtolja; de minden merénynek (értsd: merényletnek) igen is, örökké ellene leszek, mely Magyarországból akár német, akár szláv, akár illyr, akár szerb országot szeretne gyártani, vagy az országot illyr tartományokra darabolni.”

Kossuth tehát 1848-ban azt próbálta megakadályozni, ami 1918-ban mégis oly brutálisan bekövetkezett. Nem biztos, hogy megfelelő módon cselekedett, mint ahogy utódai sem sáfárkodtak jól, ha már az „eredmény” az ország szétdarabolása lett. Az egyik legnagyobb kérdés az, hogy célravezető-e megtagadni másoktól azt, amit magunknak követelünk: az önálló nemzeti létre való jogot. Persze, az elmúlt nyolcvan év alatt ez az ellenkező előjellel sem történt meg: a kisebbségi sorba süllyedt magyarság sem kapta meg azokat a jogosultságokat, illetékességeket, amelyeket annak idején a szerbség olyan nagy hévvel, fegyverrel a kézben, megkövetelt magának.

Vajon a mindenkori többség valóban képtelen megérteni a kisebbségi igényeket, elfogadni a másságot? Nem valószínű, hogy (csak) erről van szó. Inkább beszélhetünk jogegyenlőség elutasításáról, a politikai kultúra és a civilizáció hiányáról.

Amikor *Kossuth Hírlapjának* első számai megjelentek, akkorra már beállt az az állapot, amelyet népünk így ír le: két éles kard nem fér el egy hüvelyben.

Következzenek most a helyzetjelentések, a haditudósítások vagy azoknak részei a lángba borult, hadszíntérré változott Délvidékről, a kíméletlen, olykor megdöbbsentően kegyetlen nemzetiségi összetűzésekről, amelyeknek kiváltó-okairól, megannyi részletéről még manapság sincs megnyugtató képe a két ország történelemtudományának.

*

VÁLOGATÁS KOSSUTH HÍRLAPJÁBÓL

1848. július 2.

Bácsból, június végén. *Az illír mozgalmakkal semmiképp sem tudunk tisztába jöni, naponként kellemtlenebb hírekre virradunk, miben létéről még annak sem lehet tiszta ismerete, ki azt folytonosan szemeivel kíséri . . . E hét elején vettük azon parancsot, melynek következtében a községbeli nemzetőröknek egy része kisebb s nagyobb csoportokban leszállítatik Ókér vidékére; a leutazók mint tapasztaltuk, vidám lelkesedéssel sietnek a beütések meggátlására, s Temerin és Csurog környékén levő római sáncokban tanyázó illír csapatoknak – a sorkatonasággal egyesülve – amennyire lehetséges, szépszerivel leendő szétosztására . . .*

Bácsból, június 25. *Az alsó vidéken levő táborba Bácsmegye nemzetőrei nagy részben leszállítvák, a szomszéd megyéink minden órában vártnak. Tegnapelőtt Biharból egy csapat érkezett.*

A táborozó nemzetőrök között a múlt szerdán egy kis zaj támadott, néhányan felkiáltottak: „jönnek a szervánusok”, erre az egész tömeg fegyvert ragadott, a puskák pattogtak, végre kiszüli, hogy az egész helytelen katonásdi játék volt . . . Sokan mondják, hogy e hét az egészet el fogja dönteni. Hisszük, hogy illír testvéreink kibékülendnek.

Bácsból, június 26-án. *Újvidéken és Piroson a rácok és a magyarok között véres összeütközések történtek. Az elveszettek száma még nem tudatik, de bizonyos az, hogy a rácok közül többen veszték el, mint magyarjaink közül. A pirosi illír lelkézt egy mézárós lötte agyon . . .*

A Kossuth Hírlapjának második számában egyszerre három helyszíni tudósítás is megjelent a zendülő-zavargó Bácskából. Mind a hármat a szegedi származású megyei beamter, Viktor Géza írta alá. Nem sokáig találkozzunk nevével a lap hasábjain: nemzetőrként elesett a Szenttamás alatti csatározásokban. A soron következő írás is az ő tollából való.

Az újságból idézett szövegek előtt egyébként kiemelten közöljük a megjelenés dátumát, a szöveg elején pedig a tudósítás keltezésének időpontját, úgy ahogy az újságban is napvilágot láttak.

A terminológiai zűrzavar eloszlatása végett még egyszer közöljük, hogy a rácok, a népfelkelők alatt az őshonos bácskai és bánáti szerb lakosság értendő, a határőrök alatt a katonai szolgálatot teljesítő szerbség, a szerviánok alatt pedig a Szerbiából beszivárgó „önkéntes szabadcsapatok” tagjai. Tudósítónk az illírek alatt feltehetően az itteni, délről jövő szerbséget érti (Dalmácia, Bosznia, Kosovo).

*

Július 9.

Bács-Bodrog, június 29. *Nincs messze a pillanat, mely sorsunk felett határozand, bölcsen van átfontolva Hrabovszky altábornagy s vezérkara tanácsában, miként az első ütközetben a magyarnak kiszámított bizonyossággal mindenáron győzni kell, mert lét vagy nem lét fölött gördülend a kocka. Ezért halasztatik az eldöntő csata, míg a tábor kiegészítve s harccilag rendezve megtámadására kelhet. A karlovici (karlócai) harccsel szerencsés előjáték volt a nagy drámához, e kis győzelem is megrendíté a nagy hőöket, s lehangolá nemcsak a rác tábor vítéi hánykodásait, de a környékbeli pártolok elbizott reményálmait is . . .*

Beckerek, július 1. *Mitől mind eddig rettegénk, az egész iszonyatosságában bekövetkezett! . . . a német- és az illír-bánsági ezredben csak azok tüzték ki a pártütés zászlóját, kik a rác fajhoz tartoznak; a német, magyar, tót és román ajkú lakosok pedig, kivéve azokat, kik talán erőltetve vonszoltattak elleneink táborába, hívek maradván királyuk, az új alkotmányhoz . . . Az itteni katonaságunknak a legszigorúbban megtiltaték mindaddig támadólag fellépni, míg a lázadok határainkon túl nem hágnak. Az efféle fellépés, fél rendszabály, sírját ássa meg ama 40 000 hű végörnek, kik még most szívvéröket készek érettünk feláldozni; vagy pedig azt eszközlendik, hogy ugyanannyi erővel fog elleneink tábora szaporíttatni. Azt várja a minisztérium, hogy a még most 4–5000 főre rugó zsványok száma 20 000-re nőjön? Vagy tán azt, hogy még Olaszhonból is visszatérjenek hasonló gondolkodású rác rokonaik, bennünket egyesült erővel semmivé teendők? Nem lehet nem keserűnek lennünk borzasztó helyzetünk érzetében, bár mi mélyen tiszteljük minisztereinket . . .*

Báró Hrabovszky János altábornagyot, Pétervárad főhadparancsnokát nyugtalanság töltötte el a szerb felkelők egyre erősödő karlócai tábora, amely a dunai erődtményt is közvetlenül veszélyeztette. Lépéseket tett a tábor békés úton történő felszámolására, de a tárgyalásokra kiküldött tiszteket a szerb vezetés még csak nem is fogadta (a császári udvar ekkorra már támogatásáról biztosította őket). Hogy szavainak nyomatékot adjon, június 12-én 1100 főnyi karhatalmi egységet irányított Karlócára, amiről a felkelők, a császári tisztek

révén, időben értesültek. Az erődemonstrációra kiküldött katonákat tűz fogadta: szabályos ütközet alakult ki.

Ez volt a szabadságharc első csatája!

A katonaság nagy veszteségeket okozva az insurgenseknek (itt: a szerb fegyveres felkelőknek), behatolt és lángba borította a várost, de csekély létszámuk miatt még az éj beállta előtt visszavonult Pétervárad sáncai mögé. A szerbség elkeseredett a nagy veszteségek láttán, de fennen hirdették győzelmüket. „A fegyveres akció tehát semmilyen hasznot nem hozott – írja Kedves Gyula hadtörténész –, nem a béke megőrzését szolgálta (ami Hrabovszky szándéka volt), hanem még jobban elmélyítette a szerb–magyar ellentétet.”

Hrabovszky altábornagyot egyébként 1848 júliusában budai főhadparancsnokká nevezték ki. 1849 januárjában meghódolt az osztrákok előtt, de mégis haditörvényszék elé állították, s előbb halálra, majd tízévi várbörtönre ítélték.

Az első becskereki tudósítás a „végörök” közti forrongásról ad híradást. Magyarország határőrvidékén egyébként a németbánsági, a szerbbánsági és a románbánsági határőrezred és a titeli zászlóalj (csajkások) állomásozott. A péterváradiz ezred a horvát határőrvidék része volt.

*

Július 18.

Óbecse, július 16. *A szenttamási sáncok közt levő lázadó sereg tegnapelőtt vizsgálódásképpen táborunk által bolygattatott. Ostrom nem történt; az ellenség erős, gyakorlott, ágyúik jók s messzevivők. Szenttamás mintegy 8000 lélekből álló többnyire rác község. A magyar lakosok a csatortól nem messze eső mély iszapos éren keresztül menekültek táborunk felé, s ettől fedeztetve széledtek el a szomszéd magyar községekbe. A lázadók, kedvező helyzetök mellett, állomásukat haditudományilag megerősítették, bevétele erőfeszítésbe kerülend . . . A szomszédos rác lakosok csoportosan hordják nekik az eledelt, puskaport, s egyéb készleteket . . . Tegnap az adai görögkeleti esperest fogták el, nyolcad magával, kinél magánál 400 töltés volt, mint a szenttamási lázadók táborába akart vinni (szerkesztőségi megjegyzés: hadi törvényszéket neki azonnal!), ma ismét több eleséges szekereket fogtak el huszárjaink . . . A szomszédbeli, sőt becsei lakosok szemtelensége annyira ment, hogy házaikból lőnek ki az utcán elmenőkre. Tegnap Eder tábornokra lőttek . . .*

Az, amit a névtelen tudósító úgy ír le, hogy a szenttamási tábor „vizsgálódásképpen táborunk által bolygattatott”, valójában a szenttamási tábor első „ostroma” volt (még néhány következik majd). „A magyar hadvezetés – írja a már idézett Kedves Gyula hadtörténész – a Bácskában vonta össze erejének

nagyobb részét, s itt készítette elő támadását, aminek első mozzanataként a szerbek előretolt bástyáját, Szenttamást akarta elfoglalni. Minden különösebb felderítés és előkészület nélkül július 14-én indította el a rendelkezésére állóhoz képest aránytalanul kis erővel a hadműveletet . . . Röviden szólva szegyenletes kudarc érte a kormánycsapatokat, s kiderült, hogy a főparancsnok úgy kezdett nagy hangon bejelentett hadjáratához, hogy fogalma sem volt a terepviszonyokról, az erődítések állapotáról és az ellenség erejéről.”

Egy másik hadtörténész, a kissé elfelejtett, Szabadkán szolgálatot teljesítő Olchváry Ödön, aki megírta és 1901-ben ki is adta a függetlenségi harc délvidéki katonai történetét, így fogalmazta meg a szenttamási kudarcok következményét: „a szerbek bizvást elmondhatják, hogy Szenttamás védőseregét az ellenfél növelte föl”.

A csapatok parancsnoka Friedrich Eder vezérőrnagy, az eszéki vár korábbi parancsnoka volt, aki nem sokkal később átpártolt a császáriakhoz.

*

Július 21.

Verseci csata. Július 11-iki Isteni győzelmünk sokkal jelentékenyebb volt, mint első tudósításunkba előadatott. Értesítőnk szeged–verseci útjában hosszú sor szekerekkel találkozott, melyeken 160 rab vala, kik részint az ütközetben fogságba kerültek, részint szökésükben az isbistyei kapitány által feltartóztattak, s 300 nemzetőrünk kíséretében, huszárok és dzsidások előloaglása mellett, Temesvárra vitettek. Köztük 120 szerviánus . . . Versecre érkezésem után nem sokára a halottak eltemetésével megbízott megyei tiszt jelentette, hogy az eltemetettek száma a 200-at már meghaladja, s még sok hever a mezőn, 300-ra számítjuk az elesetteket . . . A győzelem nyereségeihez öt ágyú, három zászló, sok fegyver, két szekér lőszer tartozik. De legnagyobb diadal az erkölcsi hatás. Ez ütközet Temes és Krassó megyék egész szélét, Torontálnak keleti alrészét a veszélytől megmentette . . .

Samarjay Károly, akit személyesen Bajza József főszerkesztő kért fel, hogy legyen a lap torontáli levelezője, két tudósításban is beszámolt a győzelmes verseci csatáról: július 16-án és július 21-én, ebből az utóbbiból – a helyszíni jelentésből – közlünk szemelvényeket. A 26 éves patvarista az idő tájt a beodrai Karátsonyi uradalom ügyésze, Karátsonyi László főispán titkára, s egyúttal költő is, Petőfi baráti körének tagja, három verseskönyv szerzője. Későbbi tudósításait is idézni fogjuk.

A verseci csata egyébként az első nagyobb összeütközés a szerb felkelők és a sorkatonaság között. Július 11-én a fehértemplomi táborból 2200 határőr, mintegy 1000 felkelő és 500 szervián hat ágyúval indult Versecc bevételeére.

Blamberg dzsidás ezredes parancsnoksága alatt mintegy 1200 főt számláló védősereg, köztük több huszár- és dzsidásszázad (hosszú nyelű, kétélű, hegyes végű lándzsával felszerelt lovasság) és négy ágyúból álló üteg. A csata rövid ideig tartott: az aradi tüzezek sikeres sortüze után az előrenyomuló felkelősereget a közeli szederfakertben rejtőző dzsidás- és huszárszázadok jobbról is, balról is megtámadták, soraikat kegyetlenül meggritkították és megfutamították. Amit a lovasság elmulasztott, azzal a gyalogsági szuronyroham végzett . . .

A nyert csatával a bánáti hadihelyzet kedvezőre fordult, de az előnyt Friedrich Blomberg cs. kir. ezredes nem aknáta ki (később szembefordult a magyar szabadságharccal), s ami még rosszabb, a magyar hadvezetés sem figyelt fel a kínálkozó alkalomra a felkelők katonai felszámolására.

A verseci csata, a nagy létszámú szerbiai szabadcsapatok részvétele miatt, a napnál is világosabban megmutatta, hogy 1848 nyarán zajló összeütközés már nem egyszerűen a magyarok és a szerbek között dúló polgárháború, hanem szabályos külső beavatkozás is: egy ország szuverenitása elleni durva támadás. A szervíának a magasztos nemzeti célokat hangoztatva szivárogtak be Magyarországra területére, de végül is fosztogatásaiokról és kegyetlenkedéseikről váltak hírhedtté. Ezért is írja Samarjay tudósításában, hogy „a rabló szervíánoknak katonáink pardont nem adtak”.

*

Július 22.

Ada, július 15. *Ada és Mohol közel szomszéd helységek Bács vármegyének Torontállal határos szélén. A mostani szerb lázadásban e két helységnek is jutottak szerepek, melyek azonban nem nyílt csatátéren, hanem csak otthon a helységben, házilag lőnek bevégezve akképpen, hogy a moholi lázadó rácok egy része elvérzett, a megmaradt rész pedig megfutamodott.*

Adai tudósítónk levelében részletesen leírja az igen érdekes összeütközést: tegnap reggel két moholi esküdt jött segítségért az adai nemzetőr-kapitányhoz, Karácson Sándorhoz: előadván siralmas állapotukat, miként a moholi rácok szám szerint négyszer annyian, mint a többi összes lakosság, ezeket végképp kiirtani szándékoznak. Borzasztó fenyegetődzések között fegyverkeznek immár ezek ellen. Az adai kapitány azonnal megtevé a szükséges rendeletet, 80 puskást és 120 kaszást vezetve a hely színeire. . . Előbb a dolgot szép szerével kívánta elintézni. . . a moholi rácok készeknek nyilatkoztak fegyvereiket azonnal lerakni. . . Délután egy óra tájban, midőn már a fegyvereket a községházán lerakattak, s a szerződés már az aláírásig elkészült, a községházának ellenében levő rác pópa házából a kün ácsorgó magyar népre irányzott lövés történt. . . a tanácsházban ülő pópa

pedig egy kis pisztolyt zsebjéből kihúzáván, azt egy adai esküdtre kisüté, de szerencsére elhibázta . . . a magyar sereg . . . megritkítván a rácokat, végre tökéletes szaladásra kényszeríté ezeket. Ekkor a községházát vették a mieink ostrom alá, a bennlevő rácok a már halomra rakott fegyverekkel kifelé, a magyarok pedig befelé tüzeltek, míg a 3 óráig tartó szakadatlan tüzelés után, a bennlevő rácok mindannyian elvéreztek; beveretvén az ajtók, a ház négy szobájában és konyhájában 47-en, a padláson 5-en, az udvaron 1, a kéményben pedig 2-ten találtatván, ezeket a magyarok szintén lelődözték. Az istállóban, a csatatéren halva 2, ezeken kívül a közeli udvarokban és kertekben 3-an maradtak . . .

Most már végképp bekövetkezett a tömeges atrocitások ideje is. Eddig az újság az egyéni kilengések egyedi eseteiről számolt be (ezekről a vérgőzös, a bestialitás határát súroló eseményekről nem is szívesen idéztünk).

Persze csak idő kérdése volt, hogy a pattanásig feszült légkörben, az olykor mesterségesen is szított nemzetiségi ellentétek mikor fognak kiterjedni, lángra lobbanni: mikor szabadul el a pokol.

A moholi zavargások egyoldalú vérfürdőbe torkolltak. A tízezer főnyi vegyes lakta települést a főutca – a gránic – osztotta magyar és szerb részre (a második világháború után Testvériség–egység utca volt). Ha a legények közül valaki átmerészkedett a szomszédos territóriumra, annak rendszerint késelés lett a vége. De ez csak ártatlan virtus volt ahhoz képest, ami július 14-én történt: az egyik falurész a másik ellen fogott fegyvert, az egyik utca puskával, szurronnyal kontrázott a másiknak, az egykor békésnek mondott szomszédok féltelen dühvel rontottak egymásnak, s ezt tette a szomszédos mezőváros nemzetőrsége is. Nem kétséges, hogy ebben az esetben – még egyszer: ebben az esetben – ki húzta a rövidebbet: a névtelen adai tudósító ugyanis közli azt is, hogy „a magyarok közül egy sem esett halva”.

A levelező kilétét homály fedi, de a név szerint is említett Karácson Istvánról (1818–1898) vannak némi ismereteink. A becsei származású gyógyszerész 1848-ban az adai nemzetőrség szervezője volt, százados parancsnoka. Világosnál tette le a fegyvert, közlegényként besorozták az osztrák seregbe, kiszabadulása után pedig haláláig patikus volt Zomborban.

*

Július 23.

Szabadka, július 18-án este 9 órakor. Sietve írom e sorokat, s azon reményben, hogy soraim tartalmuk, s ennek újdonsága miatt érdekesek leendnek. Az ókéri tábor Verbász alá szállítatott, innen vasárnap a szabadkai, 300 főből álló zászlóalj Futakra parancsoltatott, mert hírül vették a parancsnokok, hogy a rácok Csere-

vicsről Futakra szándékoznak beütni. Seregünk este ért Futakra, s már éjjel riadó által fegyverre szólíttatott . . . a mintegy 800 főből álló rác csoport ellen . . . Vitézül puskáztak, s az ellenséget megszalasztva, üzöbe is vették. A lázadók közül 50, mások szerint 80 esett el . . . Azt mondják, hogy az útmelletti kenderföldeken is van elég halott . . . E hírrel előre jönnek Scultety városi építész, Mikó könyvkötő és Woroniecki herceg, ki a katonaságból kilépve a szabadkai nemzetőröknél tesz szolgálatot . . . Woronieckit vállainkon s zeneszóval vittük szállására . . .

A futaki dunai átkelő védelmére kirendelt szabadkai nemzetőrökhöz Miczyslaw Woroniecki lengyel herceg lovasosztaga is csatlakozott. Ő Eszéken volt császári ulánus hadnagy, ahol délceg alakjával, hullámos fürtű, gesztenyeszínű hajával, ápolt bajszával a bálak és szalonok dédelgetett alakja volt. De nemcsak a táncparketten tűnt ki, hanem forradalmi magatartásával is: amikor ezredét a forrongó Bácskába, Szabadkára vezényelték, kilépett a hadseregből, és a nemzetőrséghez csatlakozott. A kéthetes Duna menti szolgálat után hazatérő tisztet „éljen a mi lengyelünk” felkiáltással fogadták, talán azért is, mert jegyben járt egy helybeli földbirtokos, Vermes Fábián leányával.

Később alezredesi rangban a Lengyel Légió I. ulánus ezredének parancsnoka lett. Osztrák fogságba esett, s mint egykori, esküjét megszegő osztrák tisztet hadbírótság elé állították, halálra ítélték. 1849. október 20-án bitófa alá állították, s a német Peter Gironnal és a francia Abancourt Károllyal együtt kivégezték.

Síremléke a Kerepesi temetőben áll, a magyar történelmi emlékezet pedig a szabadságharc nagy lengyel alakjai, Bem, Dembinszky és Wysocki tábornokok között tartja számon.

*

Július 26.

A csataterőről. Bechtold fővezér f. hónap 18-káról ekként tudósít: *14-én és 15-én Földvárnál az utközet egész nap tartott. 16-án az ellenség részéről megtámadás nem történt. 17-én Földvárnak teljes birtokában voltunk, akkor éjjelre kirendelém előőreimet. A föld itt olyan fekvésű, hogy a lázadók a római sáncokból észrevétlen annyira előrenyomulhatnak, hogy előőreinket ágyúlövésekkel megtámadták, és három óráig tartó 3, 6 sőt 12 fontos ágyúkból tett lövöldözésekkel a mi tüzeinket a működésre teljesen képtelenné tévék. Így a csatárláncnak, ágyúival együtt, a legsebesebben vissza kelle magát húznia . . . Az ellenség ez alatt baromi kegyetlenséget tanúsított, rabolt, gyilkolt, gyújtott, s még a csecsemőknek sem kegyelmezett, a sebesülteket pedig megcsonkította . . .*

Azon körülmény, miszerint Földvár a több ezer fegyveres lázadótól megszállott római sáncoktól alig fekszik 1400 lépésnyire, azon határozatot tetetem velem, hogy

Földvárt elhagyjam, s előöreimet Óbecse és Földvár közé húzzam . . . Részemről nagyon sajnálom, hogy az ellenség magát hozzáférhetetlen mocsarak között besáncoltatván vele nyílt téren nem végezhettem . . .

A magyar kormány júniusban (végre!) egységes parancsnokság alá helyezte a bácskai hadszíntérré irányított katonai egységeket, s főparancsnokká báró Philipp (Fülöp) Bechtold altábornagyot, a kassai hadosztály parancsnokát nevezte ki. A lap az ő hivatalos jelentéséből közölt szemelvényeket.

A döntés tükrözte az akkori állapotokat, ugyanis a cs. kir. hadsereg Magyarország tartózkodó része akkor még a magyar hadügyminisztérium fennhatósága alá tartozott. A tisztek egy része azonban nem akart harcolni a császári sereg és szövetségesei ellen, mindenképpen szabadulni akart a magyarországi egységekből.

Az altábornagy szereplését ezzel a mondással lehetne jellemezni: Nemakárának nyögés a vége. Tapintatosabb megfogalmazás szerint „kevés szerencsével” irányította a hadműveleteket. Sorozatos kudarcai miatt már augusztusban beadta lemondását, s azon melegében a császáriak oldalára pártolt . . .

Bácsföldvárt, mint mondta is, azért adta fel, mert „alig fekszik 1400 lépésnyire” a Római-sáncokhoz, azaz túl közel van az ellenséghez. A felkelők nagyon jól látták, hogy ha Bechtold támadólag lép fel a bácsföldvári szakaszon, a Római-sáncok nyílt szárnyán, akkor nagyon gyorsan egyesülhet a péterváradi helyőrséggel, s máris összeomlik az egész védelmi rendszer, elesik a megerősített Szenttamás is. Ezért védtek Bácsföldvár térségét, s a város elfoglalása után azt meg is erősítették.

Bácsföldvárnál is az történt, mint Szenttamásnál: a parancsnokságnak fogalma sem volt a terepi viszonyokról, az erődítmények állapotáról, az ellenség szándékáról és erejéről.

Bechtold altábornagy csak ímmel-ámmal irányította a hadműveleteket. Ez hamarosan, Szenttamás második ostrománál, a napnál is világosabban ki fog tűnni . . .

*

Augusztus 17.

Szeged, augusztus 11. Szolnokról, hol a rendes járásból kijött gőzösök késedelme miatt rostokoltam 700 hevesi maradék nemzetőr társammal, csak ma indulunk reggeli 7 órakor Óbecsére. Csak most kezdek tehát tudósításaimat, és pedig egy párbeszéddel, melyet tegnap este a királyhágón-túli II. oláh határőrezred egyik altisztével vittem véghez. Nevezetesen voltak azon kérdései, hogy a magyarok választottak-e új királyt, és kit? Hogy azon 100 000 orosz, mely a moldva–magyar határnál . . . ácsorog, kinek parancsára jönnek majd be az

országba, ha nem Ferdinánd császárára? . . . Az orosz nem ellenség, mert hiszen a császár rokona a cárnak.

. . . Értelmes emberrel volt dolgom . . . csak tényősmerte volt tévedő . . . szavai újabban bizonyítják a neutrális erőknek rendszeresen vitt bujtogatását ügyünk ellen. Az oláhok újabb parancs szerint Szegedről tovább nem mennek. Tán nem bízhatni hozzájuk?

A Szegedről Óbecsére menő gőzösön, augusztus 11-én. *Ma reggel Szegedről írt soraimat a következő érdekes adatokkal toldom meg: a gőzösön velem együtt utazó P. H. törökbecsei főszolgabíró szívességéből láttam az eredeti rác nyelven írt levelet, amelynek magyar fordítása így hangzik: „A sajkás katonaság főbiztosága a törökbecsei községnek! Folyó évi július 7-ről szóló levelöket, melyben Önök az iránt esedeznek, hogy a nálunk fogva tartott két magyart . . . bocsássuk szabadon . . . megkaptuk . . . Urak! Nem akarjuk, nem bocsáthatjuk ki e két embert addig, míg tőletek az idegen nemzetország el nem távolítatik, s a város nekünk át nem adatik . . . mert tudjátok meg ti urak, kivált ki magyarománok (magyarokkal együttműködő szerbek – K. Z. megjegyzése), hogy oly kínokat fogtok kiállni, minőkörül a spanyol inquisitio sem emlékezik, és kő nem fog maradni kövön a mi ágyúinktól. . . visszük hozzátok a szervián hajdúkat, kik félelmet nem ismernek.*

Hogyha pedig bosszútokat tovább is folytatni fogjátok, tudjátok meg, hogy nemcsak rabjaink, hanem többi ellenségeink is kínozva fognak kivégezteni . . .”

A tudósító nyomban kommentárt is fűz a levélhez: „. . . Ők nyilatkoznak és viselnek ellenünk írtó hadjáratot, és ránk fogják, hogy mi tagadjuk meg minden nem magyartól a kikiáltott szabadság, testvériség és egyenlőség elveit minden más nyelvű ellenében; ők nyúzzák és fűrészelik az aratás közben elfogott jámbor magyart és németet, ők szegeznek a csecsemőt a kapuhoz, húzzák karóba az anyát, ők irtanak éppen a fegyvertelen jámbor szegénység között, hol ellenállástól nincs mit félniök . . . Hol a depravatio (depraváció = romlottság) ily fokot ért, ott kétségbe kell esni ily népesség humánus pacificatioja (pacificáció = lecsendesítés, a lázadás fegyveres elfojtása, az ellenállás végleges letörése), és ha ez sikerül, annak állandósága felől.”

Mindkét tudósítást egy „behozatali” szerző, a szerkesztőség által felkért levelező írta: a 23 éves Görgey István, ügyvéd, a pesti Földváry-féle zászlóalj önkéntes közvitéze. Ő Görgey Artúrnak, a későbbi honvédtábornoknak az édesöccse, aki az idő tájt, őrnagyként, a Duna–Tisza közén alakuló nemzetőr csapatok főparancsnoka Szolnokon. Nem sokáig maradt Bácskában, augusztus végén már bátyja segédtisztje, hadnagyi rangban. A világosi fegyverletétel után – ekkor már százados –, közlegényként beosztják az egyik császári ezredbe. 1853-ban pénzért kiváltja magát, folytatja ügyvédi gyakorlatát, Budapest egyik közjegyzője. Emlékeit, többkötetnyi munkájában, sok-sok dokumentummal

jelentette meg, de azért mégis csak szigorú kritikával használható forrása a szabadságharcnak (1848 és 1849-ből, I–III., 1885–88).

A P. H.-val jelölt törökbecsei szolgabíró a szláv származású Parcsetics Hugó, aki sok borsot tört a felkelők orra alá, ezért fenyegető hangú üzenetet is kapott: „Bennünket élve ne várjon.” Különösen orroltak rá, mert lefoglalta a pancsovai Petar Špirta három hajóját, amelyen élelmet szállítottak a felkelőknek.

A Magyarországról érkező nemzetőröket bizalmatlanul fogadta Bácska és Torontál szerb lakossága, mozgalmukat féltették tőlük. Parcsetics Hugó főszolgabíró írja egyik jelentésében, hogy az emberek „. . . kaszákkal, villákkal, puskákkal felfegyverezve csődültek a Tisza partján össze az örök átkelését meggátolandó”. A szerb akciók megakadályozására létrehozott egységek végül maguk is „kilengéseket követtek el az óhitű községekben”, rajtaütöttek a tanyákon, fosztogattak, raboltak. „. . . A tolnai nemzeti őrsereg, kinek legszentebb hivatása a rendet fenntartani és fenntartatni, maga bontotta azt fel . . .”

Mit lehetne még mondani a két tudósításban foglaltak kapcsán? Talán annyit, hogy a kor embere iszonyattal nézte a balkáni hadviselési szokások és hagyományok elterjedését a déli országrészekben. A szervián szabadcsapatok, Szekfű Gyula történész megfogalmazása szerint, „török módra gyilkoltak, raboltak, gyújtogattak, az obligát fejlevágás is divatos még náluk”.

A döbbenet megbénította az embereket, vagy éppen revansra tüzelte őket. Tulajdonképpen újra az asztalhoz kellene ülni, s mindent előlről kezdeni. Erre azonban nincs sem erő, sem idő.

Marad a bizalmatlanság, a türelmetlenség, a kölcsönös vádaskodás és visszacsapás, a gyilkos szavak és tettek hatalma.

Úgy tűnik, hogy még nem volt elég, közben hátravan a teljes csőd, az összeomlás és a kiábrándulás. Amikor majd a győztes azt kapja jutalmul, amit a vesztes büntetésül.

*

Augusztus 26.

Szenttamási csata, augusztus 19-én. *Mióta a rác faj dühöng, a magyarok ily rosszul sikerült ütközete, mint ez, nem volt. A megtámadás kevéssel négy óra előtt kezdetett meg . . . a Sándor ezredbeli gyalogosoknak egyik osztálya már egészen felvonult a sáncok tetejére . . . A derék vitézek, ha az őket fedező honvédek egyik zászlóalja fél ágyúteppel, s a pesti nemzetőröknek egy része gyalázatosan meg nem futamodik és segítségükre jő, a rácoknak déllyugati sáncait tán be is vehették volna . . . de látva elgyengülésüket, visszavonultak.*

A katonaság az ütközet után zúgolódott, miért nem folytatik a megtámadás, miután az ellenség ereje már meggyengült . . .

*

Augusztus 29.

Az augusztus 19-iki szenttamási ütközetről újabban érkezett levél következő pótló s kiegészítő részleteket hozott: . . . A Sándor nevű gyalogezred, mely magát legvitézebbül viselte, s lelkes ezredese, Bakonyi vezérlete alatt ötször kapott fel a sáncokra, hatodszor magába a városba is betört, de a szükséges segedelem elmaradása miatt . . . visszavonulni kénytelenítetett . . . Az egész operációról itt az a közvélemény, hogy ügyetlen volt . . . Bakonyinak jó idején segedelem nem küldetett . . . noha 12 000 ember tétlenül állott. Déli 12 órakor visszavonuló parancsoltatott Verbász felé, de erről sem Bakonyinak, sem a repülő hídnak nem adatott hír. Így Bakonyi ezredes három óráig csupán egyedül vitte a csatát, Mihálik pedig a hidat elvesztette . . .

*

Augusztus 30.

Ókér, augusztus 19-én. A csatából jövök, s e sorokat még véres kézzel írom . . . 5 óra 5 perckor tüzeltek a mi ágyúink először, mintegy ezer lépés távolságról, de a rációk nem feleltek, előre nyomultunk tehát vagy kétszáz lépéssel, s ágyúink újra bömbölnek . . . s a rációk még se felelnek . . . ismét előrenyomulunk vagy háromszáz lépéssel, ágyúink durrogtak, de már ekkor a rációk is elkezdik a nótát, s pedig oly hatalmasan, hogy mindjárt a második lövésük Fiáth huszár főhadnagyot leteríti, egy 3 fontos golyó keresztcsontját találta, mikor bekötöztetett és kocsira tétetik, nevetett. Honnét van, hogy ezen fiatal hős nekem már tegnap mint bizonyosat állítá, hogy ő ma meg fog halni (örömmel tudósíthatjuk a közönséget, újabb értesülés nyomán, hogy a derék hős életben és sebe javulás útján van. A szerk.) . . . Az ostromnak eredménye tehát: részünkről tetemes veszteség, s azután általános retiráda, vagy igazán bevallva: egy becsületes kudarc . . .

*

Augusztus 31.

A hadügyminisztérium b. Bechtold, a mozgó had főparancsnokától következő tudósítást vett . . . Reggel öt óra felé a szenttamási síkságra érkezve . . . az ágyútelepeket előre rendelve, a helységet erősen ágyúztattam . . . Báró Bakonyi ezredes . . . vitéz csapata hősiess tartása dacára az előrenyomuló túlerő miatt a célzott sikert nem nyerheté el . . . összeszedvén holtainkat és sebesültjeinket, seregemmel, mely nyolc óráig folytonosan tartó csatában kifáradt, Verbászra

vonultam . . . Az egész sereg tántoríthatatlan bátorságát, dicsérettel kell említenem, mely minden rendelkezésemre a legnagyobb lelkesedéssel pontosan teljesítette . . .

Szenttamás második sikertelen ostroma óriási felháborodást váltott ki országszerte. Augusztus első felében az ország katonai vezetői az összes mozgósítható sorkatonaságot a Bácskába irányították, s ezzel Bechtold altábornagy csapatait jelentősen megerősítették. A csaknem 30 000 főnyi hadseregéből 16 000-et vetettek be Szenttamás ellen, amelyet 7000 felkelő védett. Bechtold főparancsnok „árulással felérő hanyagsága” miatt (Szekfű Gyula történész fogalmazása), a jelentős számbeli fölényrel rendelkező magyar sereg támadása csúfos kudarcba fulladt, s mintegy „egri hőökké” avatta a felkelőket.

Néhány szót a szóba került személyekről:

– Bechtold főparancsnok, aki már Bácsföldvárnál is szégyenletesen leégett, végképp bebizonyította tehetetlenségét. A képviselőházban is elhangzott nyílt vádak után sürgősen beadta lemondását, s elegánsan átállt a császári oldalra;

– Báró Bakonyi Sándor cs. kir. ezredes kivont karddal, katonái élén rohmozta meg a sáncokat, behatolt a városba is, de a tartalék bevetésének elmaradása miatt, egyedül maradt és visszavonult. Később ezredével csatlakozott a honvédséghez, tábornokként a bácskai hadtest parancsnoka lett, de az osztrákok előrenyomulása után, december 13-án lemondott;

– Mihálik János alezredes, hadmérnök főleg erődítési munkákat végzett a Délvidéken. A szabadságharc leverése után vízimérnök, ő építette Európa első betonzsilipjét, a bezdánit, amelynek egy része még ma is szolgálja a közlekedést;

– Fiáth Pompejus, az olasz származású, 24 éves főhadnagy, a Galíciából hazatérő Lenkey-féle század tisztje, augusztus 25-én, Écskán, behalt sérülésébe.

*

Augusztus 26.

Temesvár, augusztus 21-én. Fehértemplomról érkezett Tormási Kálmán temesmegyei szolgabíró, ki tegnapelőtt hőies küzdelemben vett részt, körülményesebben tudósított a történekről. Tormási maga is két lövést kapott, az egyik kalapját lyukasztotta át, a másik lábszárát érte . . . a fehértemplomi rácok a berohant szerbiánokhoz csatlakoztak, s ők gyilkoltak legdühösebben. A németvárosiak . . . az ott levő temesmegyei nemzetőrök segítségével oly elszántsággal védtek családikaikat és tűzhelyeiket, mint hajdan a carthagóiak . . . Tizenhárom óra hosszat küzdöttek a torlaszok között, csak este felé verettek ki a rácok . . . Maderspach és Skublics kapitányokat nagy dicsérettel emelte ki a főszolgabíró . . .

Fehértemplom olyan szálka volt a felkelők szemében, mint Szenttamás a magyar hadvezetés számára. Már júliusban fenyegető üzeneteket küldözgettek,

s a várost megadásra szólították fel, majd többször is megkísérelték bevételét. Ezért Samarjay Károly tudósítása csak egy epizódja az augusztus 19–31. között zajló ostromnak.

Fehértemplom hősi védelmét Maderspach Ferenc reaktívált császári tiszt irányította – előbb őrnagy, majd alezredesi rangban –, így augusztus 19-én is, amikor „délután két órakor – írja Olchváry Ödön történész – újból egyesíté a vitéz polgárságot és nemzetőrséget, s tömör csapatokkal egymás után több rohamot intézett a szerb városrészben dülő szerviánok ellen. Félórai véres harc után Kničanin csapatai kiszorultak a városból”.

A város német és román lakossága egy emberként állt ki a magyar szabadságharc mellett, helytállásuknak Herczeg Ferenc állított méltó emléket A hét sváb című regényében. Ebben többször is emlegeti „a rettenthetetlen bátorságú”, „az oroszlánszívú” Maderspach Ferencet. 1849 elején, Bánát kiürítése során, a többi sebesülttel együtt szekerezett a farkasordító hidegben Szeged felé, de a tüdőgyulladás menet közben, Zsombolyán végzett vele.

A szláv származású Skublics Rafael a verseci nemzetőrség parancsnoka. Decemberben, az alibunári felkelő tábor bevétele során hősi halált halt.

Stevan Šupljikac a szerb felkelők vajdája volt. Kinevezése – Stratimirović mellőzésével – azt mutatta, hogy a bécsi udvar döntő befolyáshoz jutott a szerb mozgalom irányításában. Ő egyébként cs. kir. tábornok volt, s erre sokkal büszkébb volt, mint a felkelők által adományozott vojvoda címre.

*

Szeptember 5.

Örvendetes hír. Nagybecskerek, szeptember 2-án, déli 12 órakor. *Seregeink Perlasznál nagyszerűen győztek. Még az éjjel kivonult Kiss ezredes, seregével együtt Écskára, s ma reggel 4 1/2 órakor a perlaszi táborba levő ellenséget megtámadta. Két óra hosszáig tartott az ostrom, mely után az ellenség tábora egy rohanással bevételre. Részünkről az elesetek száma csak néhány emberből áll, ellenben, mint a sáncokban saját szememmel láttam, az ellenségből máris 80–90 halottat számlálhatni. Borzasztó látni egy ily csatahelyet, miképp fekszenek a sáncokban bent elterülve az elesettek, többnyire granicsárok, néhány izmos szervián is van közöttük. Sebesülteket a mieink közül mintegy 12-t tudok, köztük a 10. honvédszázadalj derék őrnagyát, Szemere Pált, megsebesítve szemléltem: hasa alsó részében kapott kettős golyólövést. A sebe azonban, mint mondják, nem halálos . . . a sáncok bevétele után megfutott ellenséget még most is, déli 12 órakor, Perlasz felé üldözik . . . az elfogottak száma eddig nem sok, de valószínűleg szaporodni fog. . . A sáncok bevételénél katonaságunk általában lelkesen viselvé magát . . . E csatát leginkább az okozta, hogy ezen magyar hadseregben nagy volt már a*

harcvágy, mondhatni, dühösesek voltak a lázadók ellen, azért, most általános kívánságuk szerint meg is történt az ütközet s – a diadal.

*

Szeptember 7.

Örömhírek az Alvidékről. Tegnap reggel következő falragaszokat lehetett olvasni a főváros utcáin: A hadügyminisztériumhoz Kiss ezredes úrtól következő tudósítás érkezett. Nagybecskerek, szeptember 3-án. Tegnap rövid tudósításom folytán jelentem, hogy az elsáncolt perlaszi tábor háromórai ostrom után elfoglalván, az ellenség tüzérei hősiessen elszánt seregem által mindnyájan leszuronyoztattak. Kik az ellenállók közül meg nem ölettek, futásnak eredtek és ez hihetően meg fogja rettenteni a határörvidékieket.

Két egyfontos, öt háromfontos és két hatfontos ágyún kívül egy bombaágyú (mozsárágyú – K. Z. megjegyzése) és tetemes mennyiségű lőszer foglaltatott le . . . az elfoglalt ágyúk közül hatból egy telepet alakított . . .

Különös dicsérettel említem az ostromló gyalogság parancsnokát, Vettert, a Mihály nevű ezred alezredesét, úgyszintén táborkari tisztemet, Kohlmann, az 52. számú magyar ezred kapitányát . . . Az elsáncolt tábor bevétele után hadamnak egy részével Perlasz felé nyomultam, mely helységet a rác népességtől elhagyatva találtam. A többi lakosság fejr zászlóval jött élembe . . . A helység a pusztítástól megkíméltetett . . .

Szeptember 7.

A hadügyminisztérium a következő tudósítást vette 1848. szeptember 3-án Nagybecskerekéről, Hadik Gusztávtól, a tiszántúli nemzetőrség parancsnokától. Kedves kötelességemnek ismerem bejelenteni, hogy a parancsnokságom alá tartozó, herceg Woroniecki-féle két pesti önkéntes vadász-század, a bihari nemzetőrök és aradi tüzekek . . . a tegnapi perlaszi csatában oly kitűnő bátorságot és komoly elszántságot tanúsítottak, amely a legnagyobb dicséretre érdemes . . . Herceg Woroniecki lováról leszállván, seregét személyesen vezette ostromba . . . Kiss Pál, a Mihály ezredbeli kapitány saját példája által annyira buzdította a tökéletlenül felfegyverzett derék bihari nemzetőröket, hogy ők az ellenséget egy sűrű erdőből és nádasból kiűzvé, legjobb sikerrel még az ostromban is részt vettek . . . Számosabban tüntették ki magokat, kiknek neveit legközelebb leszen bejelenteni szerencsém.

*

Szeptember 9.

Perlasz, szeptember 2. Majdnem két óráig tartott mindkét félről az ágyúkkal, s kartácsokkal tüzelés, minek nagy hatása reánk nézve ugyan nem volt, de annál

hatályosabb volt ez azon percekben, midőn a Woroniecki-féle újjonszületett dicső vadászcsoport a legelőn támadta meg a sáncokat . . . minden képzeletet fölülhalad a golyózápor süvöltése: látni s hallani kell azt. Meghült mindenkiben a vér . . . bár az ellenség bizony lehetett árkaiból reánk, mégis vetélkedve rohant csapatunk a gazok sáncaiba . . . dicső vezérünk Woroniecki herceg . . . mindig közöttünk villogtatta kardját, s őt ki ne követné, ha az ördögökkel a pokolba is kellene szembeszállnunk. Nehéz Károly, a magyar önkéntes roham-vadászcsoport fővezére.

*

Perlasz, szeptember 9.

Katonaságunk kivétel nélkül dicséretesen viselte magát . . . alig állván összesen 1400 főből, a rácok 7000 főnyi táborát mégis a legfényesebben meggyőzték, úgyhogy nekik 260-nál is több, nekünk csak 7 halottunk és mintegy 30 sebesültünk van . . .

Estve a főparancsnok valódi diadalmenettel tért vissza Nagybecskerekre. Az egész nap fegyverben állott nemzetőrség fölállítva, zenével fogadta a győztes sereget. A nép bámulva az ágyúkat, alig akará hinni, hogy azok rablóktól vetettek el, kiáltották: „hiszen ezek császári királyi ágyúk!” Fájdalom, hogy azok!!!

*

Szeptember 13.

Nagybecskerek, szeptember 7. Egy szemtanútól, ki a perlaszi ütközetben maga is részt vett, a következő érdekes levelet vettük: . . . A látvány, melyet a sáncok bevétel után mutattak, kebelrázó és rendítően nagyszerű volt. A sátrak és a középponton álló két ház, többnyire nádfedezetén pusztító tűz nyargalt végig, s a még pár órával az előtt népes tábor elhagyottan, füstölgő üszkőkben, félig elégett élelmiszerek- és ruházatokban mutatá föl maradványait. A romlás ezen a téren és lenn a réten, mintha itt isten bosszúálló anyala járt volna, holt testek rémítően csonkított törzsei hevertek. Itt egy természetes rác teste nyúlt el megsülve, a kínos halál vonaglásai között összezsugorodott kezekkel és felhúzott lábba, másutt egy csoport feküdt, kétségbeesett küzdésük közt egymásra hullva, golyók és kard által ejtett tátongó sebeiket tárva fel a szemlélőnek. Ezek között van a tüzérség vezére, továbbá egy torontáli szökött írnok, ki Kikindán méltó halálát elkerülve, azt itt lelé föl. Drakulics főparancsnok, egész seregével, szekerekkel megfutott . . . A hosszabb tudósítást Riczko Károly, a bihari nemzetőrség őrnagyja írta alá.

A Kossuth Hírlapjának egy nagyszerű újságírói teljesítményére hívjuk fel a figyelmet: a perlaszi győzelemről egy gyors hírt közölt a kor gyakorlatát meghazudoló frissességgel, két hivatalos hadijelentésből idézett, kiegészítette

ezeket a Közlöny híryanagának átvételével, majd a csata két részvevőjének helyszíni benyomásaival járta körül, méltatta a történeteket.

Kifogástalan professzionalizmus másfél századdal ezelőtt!

A gyors hírt régi ismerősünk, Samarjay Károly, a lap torontáli haditudósítója írta, sajátos újságírói bravúrral: kiment az aznapi esemény színhelyére, azon nyomban megírta a látottakat, hallottakat, eljuttatta a Temesvár–Pest gyorsjáratú postavonal kikindai vagy szegedi állomáshelyére, úgyhogy a lap a szeptember 2-i eseményről a szeptember 5-i számában már beszámolhatott. Ma, amikor a közönség a világ minden tájáról helyszíni közvetítés útján szerezhet tudomást az eseményekről, nem tűnik túl gyorsnak ez a mostani közlés, pedig az volt, mégpedig a javából.

A hivatalos jelentések szerzői maguk a parancsnokok: Kiss Ernő – akkor ezredes, később altábornagy, aradi vértanú –, a perlaszi csata formális hőse és Riczko Károly őrnagy, a csatateren kitűnt bihari nemzetőrök parancsnoka, aki majd ezredesként, hadosztályparancsnokként hősi halált hal Erdélyben 1849 februárjában.

Riczko Károly mellett még egy közvetlen részvevő is tudósította a *Kossuth Hírlapját*: Nehéz Károly. Ő Pesten jogot végzett, a Woroniecki-féle vadász-zászlóalj közvitéze (különlegesen kiképzett lövészek voltak). Századosként fejezte be a háborút, az ötvenes évektől hivatalnokoskodott, újságíróskodott.

A perlaszi tábor ostromának és szétverésének sok ismert és kevésbé ismert részvevője volt.

Szemere Pál, a híres család egyik ágának leszármazottja császári vértés főhadnagy volt, de 1844-ben leszerelt, s átvette a családi birtok vezetését. Amikor az Országgyűlés 1848 nyarán tíz honvédszászlóalj felállítását határozta el, s felhívta a tényleges és a nyugdíjas tiszteket a jelentkezésre, az elsők között tett eleget, s őrnagyi rangban a 10. zászlóalj parancsnoka lett. Egységét Nagybecskerekre rendelték, onnan került, a katonai erők összevonása után Perlaszra. Rohamozó zászlóaljának élén, kivont karddal a kezében, mindjárt az ütközet elején, több súlyos lövés érte. Az orvosok az écskai kastélyban küzdöttek életéért, de hiába: szeptember 8-án meghalt.

Kiss Ernő jobbkeze, vezérkari tisztje, a perlaszi támadás tervének elkészítője Vetter Antal cs. kir. alezredes volt. Német anyanyelvű, anyja magyar. A szabadságharc egyik legképzettebb katonája, a perlaszi csata után ezredessé, hadosztályparancsnokká léptették elő. Szeptemberben már tábornok, a honvéd vezérkar szervezője és parancsnoka, Kossuth fő katonai tanácsadója. A bukás után emigrált. Az olaszországi Turinban a Magyar Légión szervezője és főfelügyelője, Angliában tanár egy katonai intézetben. A kiegyezés után hazatért.

Az ugyancsak német származású Kohlmann József a cs. kir. 52. gyalogezred kapitányaként csatlakozott a szabadságharchoz, s vett részt a perlaszi csatában,

személyes bátorságával is kitűnve. Októberben már ezredes, a bánsági helyőrségi hadosztály parancsnoka. Az összeomlás után elhagyta az országot, áttért a muzulmán hitre, s ezredes lett a török hadseregben. A krími háború idején Fejzi pasa néven tábornok.

Kiss Pál százados – a későbbi honvédtábornok – a bihari nemzetőrök szervezője volt, élükön vett részt az ütközetben. Utána őrnaggyá nevezték ki, s Damjanich Jánostól átvette a híres 9. zászlóalj, a „vörös sipkások” parancsnokságát. Pétervárad utolsó parancsnoka volt, Komárom védőivel szinte egy időben tette le a fegyvert, s az őrséggel együtt szabad elvonulást kapott. Jósika Miklós szavai szerint „a forradalom legtisztább, legférfiasabb jellemeinek egyike”.

Pavle Drakulić határőr hadnagy volt, a perlaszi tábor ezredesként vezette. Nem várta be a döntő rohamot (emiatt később árulással vádolták), híveivel Titel és Pancsova irányába szekerezett.

Néhány szót magáról a csatáról: ez volt eleddig a legfényesebb hadisiker a bánsági részeken. A győzelem Vetter Antalt, a szabadságharc egyik legképzettebb tisztjét dicséri. Az összevont haderő 3000 gyalogosból, 700 lovasból és 10 ágyúból állt. Reggel ötkor lendültek támadásba s mintegy 4000 fővel és 12 löveggel védett sáncok ellen. A tüzérségi előkészület során a tábor mintegy 500 nádkunyhója pillanatok alatt lángot fogott, s pánikszerű fejtelenséget okozott. A csatát végül is a gyalogos szuronyroham döntötte el, viszonylag rövid idő alatt: a zászlóaljak zárt rendben, a Vetter-féle utasítások szigorú betartásával morzsolták fel az ellenséget.

A perlaszi győzelem végül is teljesen kiaknázatlan maradt. Ha Kiss Ernő a lovasság élén nem a kiürített Perlaszra vonul be, hanem a menekülők után veti magát, akkor alighanem eldőlhetett volna Bánát sorsa, talán még a szerbiai szabadcsapatok is megfutamodtak volna. (Ők egyébként is erősen elégedetlenkedtek, mert sem a megígért négy ezüstkrajcáros zsoldot, sem a fejadagjukat nem kapták meg rendszeresen, amely fél font kenyérből, fél font húsból és egy meszely – négy deci – borból állt.)

A szerb források is alátámasztják ezt a feltevést. Vasilije Krestić történész szerint „a még nagyobb vereség csak Kiss Ernő ügyetlensége miatt volt elkerülhető”. Ha Kiss nem habozik, a siker még nagyobb lehetett volna, így viszont csak „nagy szegény volt, súlyosabb következmény nélkül”.

Ezzel szemben a magyar források arról szólnak, hogy „a perlaszi diadal egészen felfrissíté a nemzet lelkét”.

Még egy kis tájtörténeti adalék: A most közölt tudósítások egyikében tájegységünk Alvidék néven szerepel. Előfordult még Végvidék, Alsó-Vidék, Délmagyarország alakban is. Viszont sehol sem történik említés a napjainkban újra divatba jövő Délvidékről.

Ez megerősíti azt, amit eddig is tudtunk: a Magyarországtól elszakított „lentségi” részeket csak 1918–1920 után kezdte Délvidéknek nevezni a magyarországi nyelvhasználat.

*

Szeptember 14.

Értesítés e lapok olvasóihoz. *Mai naptól kezdve többé nem vagyok miniszter. Mai naptól kezdve nem szorítják kezeimet a miniszteri kollégialitás béklyói. Kiszabadultam az udvari cselszövények fojtó gőz köréből.*

Egyheti pihenést kérek. Hadd szedjem kissé össze roncsolt erőmet. E kis pihenés után ismét journalistának, hírlapírónak vallom magamat. . . A jövő héttől kezdve tehát az olvasó e lapokban közvetlenül az én politikám szellemével s folytonos dolgozataimmal találkozandik. Pest, 1848. szeptember 13-án. Kossuth Lajos.

Szeptember 11-én a császárhű Josip Jelačić altábornagy, horvát bán főserége (mintegy 30–35 000 ember) Varasdnál, Perlaknál és Légrádnál átkelt a Dráván, s megindult a rebellis Buda és Pest ellen. A Batthyány-kormány benyújtotta lemondását, Kossuth is miniszterség nélkül maradt, de a hírlapírásból, néhány gyűjtő, mozgósító cikk kivételével, mégse lett semmi, hiszen az események úgy hozták, hogy minden korábbinál fontosabb szerepet vállalt a fegyveres függetlenségi harc megszervezésében.

Szeptember 16-án megalakult az Országos Honvédelmi Bizottmány (október 8-án az országgyűlés már a végrehajtó hatalom gyakorlását is rábízta, Kossuthot pedig elnökévé nevezte ki). Ő már szeptember 22-én hazahívta a külföldön állomásozó magyar csapatokat, szeptember 24-én pedig alföldi toborzóra indult (Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét, Szolnok), s még aznap újságjában drámai erejű felhívással fordult a magyar néphez: „Fel hát fegyverre, szegény, elárvult, de bátor magyar nép! Kaszára, kapára, kinek miye van!”

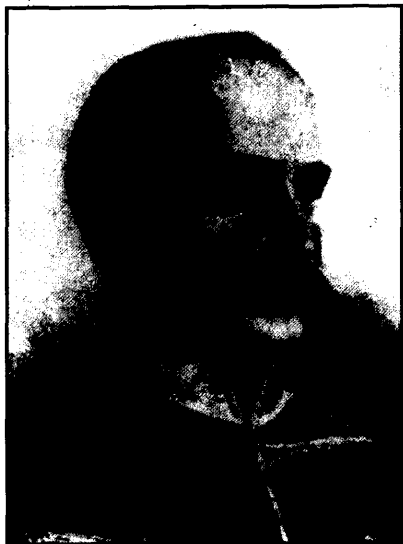
Az események tehát megrendítő fordulatot vettek, s ezzel a délvidéki hadszíntér egy csapásra másodlagossá vált: eltörpült a Jelačić-féle veszély mellett, aki szeptember 24-én már bevonult Székesfehérvárra.

Jelačić dicstelen hadjáratának részletei jobban köztudottak, s már ezért is visszatérhetünk eredeti fonalunkhoz: a kevésbé ismert „lentségi” események további hírlapi ismertetéséhez, s azok boncolásához, szereplőinek bemutatásához.

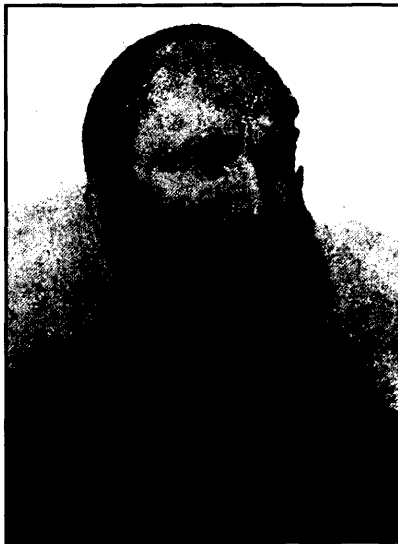
*

Szeptember 26.

A szenttamási csata, 1848. szeptember 21-én. *Az azelőtti napokon történt hadi és csatatéri vizsgálatok után megindult a verbászi táborból a mozgó sereg este 10 órakor, és éjjeltájban rendeltetési helyén csatarendben felállított. Még*

Mészáros Lázár

Damjanich János

virradat előtt megkezdődött az ágyúzás, mely kis szüneteket kivéve . . . délutáni 3 óráig szüntelen folytattatott.

Az ágyútelep vezényelői, dacára az azelőtti napon tett demonstrációnak . . . mi szerint a tisztikar . . . a csatában, mely ő felsége világos akarata ellen van, részt nem vesz. De a köztisztviselőben álló hadügyminiszter . . . erélyes föllépése által . . . kötelességüket teljesíték, úgyhogy már a csata kezdetén . . . Szenttamás kilenc helyen felgyulladt . . .

A háromszoros, sőt vízzel ellátott sáncok két ízben ostromoltattak . . . a sereg szinte 11 órát tűzben volt, a muníció pedig fogyni kezdett . . . jobbnak találtatott, hogy . . . visszavonuljon. Mire a sereg a legjobb rendben, még csak le sem hangolva a verbászi táborba, azon határozattal vonult vissza, hogy az ostromot, újólag, pihent erővel megkezdhesse . . .

. . . Ki Magyarhon első hadügyminiszterét a csatatéren úgy látta mint én, láthatta ennek komoly elszántságát, láthatta, mily egykedvűséggel állott és járt a halált süvöltő ágyúgolyók között, benyargalta a csatateret, s személyes bátor megjelenése által lelkesítette a sereget . . . Jeney József, hadügyminiszteri segéd.

Szenttamás harmadik ostroma is teljes kudarccal végződött, bár ezt a kissé szervilisnek tűnő haditudósító (minisztériumi tollnok?), Jeney József – koráb-

ban nemesi kisbirtokos, most főhadnagyként a hadügyminiszter segédtisztje – nem közli köntörfalazás nélkül a nyilvánossággal. No, de ne bántsuk az embert, hiszen a bukás után, mint őrnagy, ő is az aradi katonai bíróság elé került, s hatévi várfogságra ítéltetett. 1850-ben azonban már kegyelmet kapott, s visszament Szatmárnémetibe gazdálkodni.

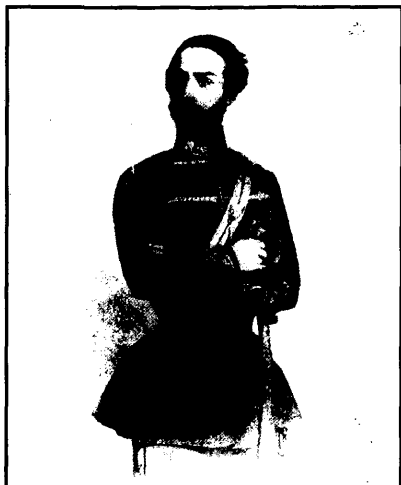
Mészáros Lázár, az első magyar felelős kormány hadügyminiszterének parancsnoksága alatt az idő tájt 16 000 katona állt, ebből 9000 gyalogos és 1500 lovas vett részt az ostromban. A védők mintegy 5000-en voltak, de az ostromgyűrű hézagos volta miatt 3000 főnyi Sajkás-vidéki határőr erősíthette meg a védelmet, így aztán ez a kísérlet is kudarcba fulladt. Kossuth a maga szókimondásával azzal vádolta Mészároost, hogy „. . . slendriánja vészbe döntötte a hazát”. Mészáros emlékiratában közli, hogy „collega urától, Kossuthtól, s annak befolyása alatt szerkesztett híres Kossuth Hírlapjától pedig azzal is vádoltatott, hogy szerintök Rajacsics, Jellasics és mások kevesebb kárt okoztak, mint Mészáros tétlensége”.

A Jelačić előrenyomulásának árnyékában lezajlott csata valóban nem öregbítette a katonailag egyébként kiválóan képzett Mészáros hírnevét (a császári seregben úgy tartották nyilván, mint az egyik legtehetségesebb fiatal törzstisztet). Az itteni kudarc ellenére a szabadságharc egyik legnagyobb katonai tekintélye volt, ez eléggé közismert tény. Ezért most itt arról ejtünk néhány szót, hogy apja pacséri közbirtokos volt, ő maga pedig gyermekkorának egy részét Bajmokon és Szabadkán töltötte. Ez utóbbiról írja naplójában: „bunyevác lakosai kitűnőleg városnak, míg mások vállvónítva csak Szabadkának nevezik”.

Érdeklődését azonban nemcsak a haditudományok kötötték le, tanulmányozta a korszerű gazdálkodást, erre ösztönözte leveleiben Pacséron élő bátyját is. Értekezéseket írt a szederfa ültetéséről, a selyembogár-tenyésztésről, a svájci tehenészetéről, a lótenyésztésről. Kiváló gyümölcskertész is volt. A Magyar Tudományos Akadémia 1845-ben levelező tagjává választotta.

Számkivetésen halt meg, az oxfordi grófság egyik falusi temetőjében pihen. Síremlékének utolsó mondata így hangzik: „E követ emeli szomorodott szívé barátnéja, Lady Langdall.”

Az idézett szövegben nem történt említés Petar Bigárról, a szenttamási védelem parancsnokáról, a szerb Dobó Istvánról. Ettől függetlenül ezt meg kell tennünk, így kívánja a tisztesség. Ő is természetesen császári tiszt volt. Egy likai határőr-család sarja, aki 37 éves korában megtagadta az engedelmességet, amikor egysége a magyar hadügyminisztérium hatásköre alá került. Csatlakozott a felkelőkhöz, s kapitányként került a szenttamási tábor élére. Mind a három támadás idején ő irányította a védelmet, mégpedig sikeresen, így aztán az egyik legnépszerűbb szerb tiszt lett, Stratimirović és Šupljikac

Đorđe Stratimirović

Stevan Knićanin

mellett. A szabadságharc bukása után folytatta sikeres pályáját, s osztrák tábornokként ment nyugdíjba 1866-ban.

Sokáig szálka maradt a hadvezetés szemében, de a közvélemény szívében is. Ezt a szálkát majd csak 1849 tavaszán húzta ki Perczel Mór honvédtábornok, csapatainak élén. A visszacsapás kemény, s túl kegyetlen is volt. Vukovics Sebő igazságügyi miniszter, a déli országrészek főkormánybiztosa írja visszaemlékezésében: „Keresztül mentünk a híres Szenttamáson is. Ez legfeldúltabb volt, még a házak előtti akácfa is elporzsolva setétlettek a fekete házfalak előtt. A templomok felgyújtva, kiprédálva, ablaktalanul és ajtótlan tátongtak leütött tornyaikkal a sírcsendű láthatáron. Szenttamáson egy élő lelket sem láttunk. Néhol a ház falaiából bágyadtan egy macska kivánszorgott. Messze a városon innen és túl a gazdag termésű földek szántatlanul burjánzottak . . .”

*

Szeptember 30.

Pest, szeptember 26. Szerkesztő úr! Hiszem, hogy becses lapjában áldoz helyet igénytelen szavaimnak. E szavak saját és szerb nemzetem egy, bár igen csekély, de rendületlen töredékének érzelmeit, gondolkodását tolmácsolják . . . Szegény

szerb nemzetünknek sok gyalázatos gyermeke van . . . ki nem gondolván a nép szabadságával, az ausztriai zsarnokság bérencévé aljasult, hogy annak ördögi győzelmével osztozhasson a gyalázatos koncon . . . Szerbek! Mi a szabadság ellen harcolunk . . . Seregeljünk össze józan vezérünk, Athanaczkovics Plató körül . . . Ki közülük először fordul el undorral az istentelen Rajacsics főcsábítótól . . . az hiszen legtöbbet a szerb nemzet becsületéért. Theodorovics Anastáz.

A szentendrei pópa felhívása pusztába kiáltott szó maradt, valóban, mint ahogy írja is, csak a szerbség elenyésző töredékének véleményét tükrözte. Egy hónap múlva már megalakult a Szerb Vajdaság központi polgári kormányzó-szerve, a főodbor, a szeparatista törekvések kifejezője, amelyben – láss csodát! – a monarchia integritását óvó udvar befolyása érvényesült. Micsoda kétszínűség, micsoda álnok képmutatás! S a játék tovább folyt: december 15-én Ferenc József császár nyílt parancsban megerősítette tisztségében Rajačić pátriárkát és Šupljikac vajdát, a béke helyreállítása után pedig „nemzeti beligazgatást” ígért a magyarországi szerbeknek (nem önálló jogokkal felruházott területi autonómiát!).

A szövegben említett, zombori születésű Platon Atanacković előbb budai, majd bácsi püspök volt, s azok közé a kevésszámú főpapok közé tartozott, akik elleneztek Rajačić udvarbarát politikáját. A Matica srpska első nyolc tiszteletbeli tagjának egyike, 1842-ben, majd 1864-től haláláig elnöke is volt. Gazdag könyvtárát az intézményre hagyta. A Matica srpska székháza előtt álló mellszoborcsoport egyik alakja őt ábrázolja.

*

Október 31.

Törökbecse. A lapunk 100. számában már említve volt csatáról (két Becse körüli csatározásokról – K. Z. megjegyzése), érdekesnek tartjuk, egyik tudósítónk levele után, még a következőket emelni ki . . . A felkelők Franyován egy utcaszeglet mögé vontatták ágyúikat, mígnem 50-ven Ferdinánd-huszár onnan is elkergette őket. Ez alkalommal az üzöbe vett ellenség tetemes veszteségeket szenvedett, csak ott a helyszínen 200-nál többet ástak el, sokat magukkal vittek és a Tiszába hányták . . . A mieink részéről elkövetett rablásokra nézve meg kell jegyeznünk, hogy embereink ezt bosszúból tették, mert a magukkal nem vihetett poggyászukat meg az ellenség foglalta le . . . Máskor gyorsabban fogom önöket tudósítani a történetekről, addig isten velük. Szabó Zsigmond, önkéntes nemzetőr (szegedi illetékességű hivatalnok, 1849 júliusától főhadnagy – K. Z. megjegyzése).

*

November 9.

Óbecse, október 25-én. *A becsei és törökbecsei harcok során a katonai fegyelmet nem tűró suhancok sokat rágalmazták a szilárd jellemű Domianicsot (Damjanichot – K. Z. megjegyzése), a 3. honvéd zászlóalj alezredesét, csak azért, mert neve ics. Én részemről az ellenkezőről győződtem meg: mert míg ypsilonos magyarjaink megszidják a magyart, hogy meri ütni a rácot, ki éppen azelőtt Törökbecsén beteg feleségét és 6 éves gyermekét kegyetlenül meggyilkolá, addig az említett alezredes így biztatá a katonákat: „Fiaim! Mindenik közületek rabol, ől annyi fegyveres rácot, amennyit lehet, s a rátok lövöldöző hitszegő rácokéból Franyován 4 házat gyűjt. Értitek?“, „Értjük, uram, gyűjtünk tizez” – lőn a felelet. . . Erélyes tettei őt e honban eléggé megismertetik. De csak rosszul esik mégis, ha ily derék hazafit is minden ok nélkül gyanúsítanak. . .*

Óbecsét és Törökbecsét a felkelők részéről jól összehangolt támadás érte október 13-án. A Tisza két szemközti partján fekvő, azonos nevű település segítségére Damjanich János sietett vörös sipkás zászlóaljával, s bár a felkelők létszámfőlényben voltak, kiverte őket innen is, onnan is. A felkelők akkor már, a változásokat tükrözve, a „cs. kir. osztrák–szerb hadtesthez” tartoztak.

A harcok végképp eldurvultak, fittyet hányva a hadviselés szabályaira: a hadifogoly ritkaság volt, a civileket halomra gyilkolták, utcákat, falvakat gyűjtöttak fel. Az, ami már hónapok óta folyik, kimeríti a genocídium fogalmát: a két szemben álló népeesség és fegyveres erő kölcsönösen irtja egymást.

Egyik tudósító közli, hogy a „vitézek minden nap ebéd után a postánál . . . összegyülekezve . . . olvastatják maguknak a Kossuth Hírlapját, hogy mi újság?”

Van benne bőven leírás a kegyetlenkedésekről, az indulatok féktelenségéről, az ösztönök elszabadulásáról. Idézésük kétélű fegyver, sok-sok magyarázatot kíván . . .

*

November 16.

Nagybecskerek, november 12. *Damjanich alezredes folyó hó 9-én a Légerdorfnál táborozó ellenséget megtámadta, szétverte és Lagerdorfot elfoglalta. . . A 9-ik honvédzászlóalj oly derék, hogy mindegyik veres sapkás egy-egy kitűnő hős . . . különösen meg kell említeni . . . Rózsa Sándort is, kinek fegyvere által 12 ellenség esett el . . . csapatjának egy rekvíziója is volt, mely alkalommal 1800 juhot, 402 darab szarvasmarhát, 53 lovat, 63 sertést és más különféle tárgyakat foglaltak le. . .*

1848 novemberében a harcok súlypontja Bácskából ismét átkerült Bánátba. Ennek egyik mutatója a lagerdorfi (Temesőr, Temessztrázsa, Straža) tábor

felszámolása, az ottani védők felkoncolása, amit az ennél sokkal jelentősebb tomaseváci sánctábor bevétele követett, majd sor került a dicstelen pancsovai ütközetre, amely Kiss Ernő parancsnoki posztjának elvesztésébe került.

A csaták változatlan heveséssel, kegyetlenkedéssel folytak, sok-sok polgári áldozatot is követelve. A lagerdorfi csatában „a kelepcebé került szerbek között nagy mézszárlást rendeztek – írja Kedves Gyula történész –, az 1200 védőből 673-an estek áldozatul, s 70 fogoly és 2 ágyú növelte még veszteségüket. A magyar veszteség 30 ember volt. Vetter tábornok azonban megrótta a köztudottan szerb származású Damjanichot a csapatai által elkövetett kegyetlenkedésért, aki ezt rendkívül zokon vette. Nem érezte felelősnek magát, miután a jóval nagyobb szerb kegyetlenkedések viszonzását látta csak az esetben, mindezt a két kitűnő katona viszonya megromlott . . .”

Damjanich még életében legendás alakká vált, a „szabadságharc oroszlánja”, „a honvédség legvitézesebb tábornoka” – ilyen jelzőkkel illették. Katonái, a „veressipkások”, a „fehértollasok” és más egységek honvédei tűzbe mentek érte. „Damjanich a vezérünk, / A pokoltól sem félünk” – harsogták ütközet előtt és után. Boszniai származású szerb volt, a horvátországi Krajinában határőrsködött, majd császári tiszt lett belőle. Ellentétben a honvédségben szolgálatot teljesítő aulikus, a Habsburgokkal megegyezést kereső katonatisztek többségétől, ő közismert volt dinasztiaellenességéről, testtűl-lelkestül republikánus volt, Kossuth függetlenségi politikájának rendíthetetlen híve. Nagy támasza volt a hadseregben, olyannyira élvezte bizalmát, hogy 1849 áprilisában őt nevezte ki hadügyminiszterre. Fajtájának magyarellenességét, balkáni harcmodorát mélységesen fájlalta és elítélte. A tizenhárom aradi vértanú egyikeként fejezte be életét. A két háború közötti Stanojević-féle lexikon szócikke a szerb nép ellenségének, vérszopójának nevezi, a háború utáni Jugoszláv Enciklopédia néhány sorában az életrajzi adatait közli – minősítés nélkül.

Damjanich János mellett még 14 szerb származású törzstisztje volt a magyar honvédségnek. Ezredesi rendfokozatot Bobich János ért el, alezredesként Damaszkín György, Herkalović András, Milutinovich Mihály, Stojakovich Péter és Zákó István szolgált, őrnagyi fokozatban pedig Csernovics György, Damaszkín István, Driska Szilárd, Jovanovich Miklós, Raić Konstantin, Stojanich Miklós és Vukovich Mihály fejezték be a szabadságharcot. De több mint száz szerb származású tagja volt a főtiszti karnak is, a közhonvédek között pedig 1200–1500 főre tehetjük a szerbek számát (Bona Gábor történész adatai).

A *Kossuth Hírlapja* már korábban is közölt információkat Rózsa Sándorról, így helyt adott a szegediek véleményének, mely szerint őt „csak függve szeretnék a városban látni”.

Kossuth egyébként országos toborzó körútja során, 1848. október 3-án, Hódmezővásárhelyen írta alá a betyár „bűnbocsánati hirdetményét”, amelyet Jókai Mór vitt el a zsvánnyal kapcsolatban álló ember címére. A pástornépekből, lóköötökből és egyéb mihasznákból verbuválódott, mintegy 150–200 főnyi szabadcsapatot Damjanich ezredébe osztották be, mivel csak neki nem volt kifogása az ebadták ellen. A tűzkeresztségen a lagerdorfi (sztrázsai) ütközetben estek át. Sajátos harcmódoznak csakhamar híre kelt, s félelmet keltett: karikás ostorukkal rántották le a lovasokat a lóról. A népi emlékezet szerint „féderes ostoruk volt, hullott a hús a nyomukban”. Nem kímélték a szerb felkelők falvait: raboltak, harácsolnak, gyűjtogattak. „Annyi gonosztettet követtek el – írja Vetter Antal tábornok emlékezéseiben –, hogy kénytelen voltam visszahívásukat a hadügyminisztertől erélyesen kövtelni.” Az év végéig már felszámolták az egységet: aki maradni akart, beosztották valamelyik honvédszázadba, akinek pedig „elvásta a fogát a háború”, visszavonult téli rejték helyére.

Arany János 1849 tavaszán már így énekelt: „Rózsa Sándor, Rózsa Sándor, / Hová lettél? / Megvagy-e még, harcolsz-e még / Vagy elestél?”

*

December 12.

Bácsból. Omorovica, december 5-én. *A gyalázatos camarillának (kamarilla = az uralkodó politikáját a háttérből irányító titkos tanácsosok köre) undok kigyója nálunk törzsökös magyar helységben felütötte fejét. A vidéken leginkább selypítéséről ismeretes János József babkáros (rendszerint szlovák nemzetiségű, vásznat és rövidárut kínáló vándorkereskedő – K. Z. megjegyzése) népünket azzal hitegeté, hogy a nagyurak az ujoncokat azért szedik, miszerint az által a magyarok erejét mindinkább elgyengítvén, a győzelem részükre biztosítható, hogy miként merik a magyarok a rácokat megtámadni, midőn ők a király emberei . . . Figyelmeztetünk mindenkit az ilyen jómadarakra . . .*

Szép Ferenc szabadkai polgártársunk egy „Honunk állapota” című fél-fél ívnyi röpiet bocsájt ki időnként. Ellene nem lehet szólásunk. Benne veszélyes állapotunkat magyarázza és tudatja a harctéri híreket. Szép Ferenc, ha már fellépett a térre, tegye azt: indítson meg Szabadkáról egy időszaki lapot, oly nagy közönségű város, mint Szabadka, illő, hogy bírjon egy lappal.

A tudósítás aláírója, az általunk ismeretlen Nyári Mihály mintha egy kicsit eltúlozta volna azt a veszélyt, amely a pösztítő tót atyafi részéről fenyegette az országot, ezért inkább frásának második részére figyeljünk fel: az első itteni magyar újság megjelenéséről és annak szerkesztőjéről ad híradást. A szabad-

ságharc gerjesztette információéhség hozta létre (1848. november 3.), s annak bukásával tűnt el (1849. január 5.). Egyetlen példánya maradt fenn: a december 15-i számra százharminc évi lappangás után Magyar László szabadkai levéltáros bukkant rá a budapesti Országos Levéltárban. „Elszigetelten áll, minden folytatás nélkül” – írja a negyvennyolcas újságról Iványi István, Szabadka monográfusa. Valóban, az utána következő magyar újság majd csak 1871-ben jelent meg, *Bácska* címmel, Radits György gimnáziumi tanár kiadásában és szerkesztésében.

*

December 28.

„Az isten s a haza szent nevében, ti Magyarhon dicső népe, testvéreink, keljetek fel tömegben, roppantná növekedett hadseregünk segítségtekkel tízannyi ellenséget kiirthat, amennyi ellene tört.

Fel kaszára, villára . . .”

Kossuth Lajos a róla elnevezett, kiadásában megjelenő lapban is közzétette a csaknem egyoldalas terjedelmű, gyújtó hangú felhívását Magyarország népéhez. Általános felkelésre szólítja őket, az esetleges hadirokkantaknak pedig 10 hold földet ígér. Néhány soros idézetünk ebből való. A sajtótörténeti kutatók egyébként kimutatták, hogy a lapban negyvenkilenc cikke jelent meg, tizennégy aláírás nélkül.

A *Kossuth Hírlapja* néhány nap múlva megszűnt létezni (1848. július 1.–1848. december 31.) Fél évet élt, fél évvel a szabadságharc bukása előtt múlt ki. Azaz pontosan felölelte azt az időszakot, amikor az Alvidéken a legnagyobb hevességgel dúltak a nemzetiségi harcok.

Nos, az akkor keletkezett tudósításokba, helyszíni jelentésekbe ad némi betekintést válogatásunk. Az így kirajzolódott kép nem nyújt valami vigasztaló látványt, bár az ilyesfélét nem is lehetett elvárni.

Zord és kegyetlen idők voltak azok, fél világ összefogott a magyar szabadságharc ellen . . .

IRODALOM

- A magyar sajtó története, 1848–1892. I–II.*, szerkesztette Kosáry Domokos és Németh G. Béla, 1985
- Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 1987
- Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 1988
- Bona Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–III.*, 1998–99
- Hegedűs János: *Kiss Ernő, az aradi vértanú hős emléke. Nagybecskerek*, 1906

- Jókai Mór: *Emlékezések. Napló 1848–49-ből*, 1980
- Kalapis Zoltán: „*Negyvennyolcnak nagy idejében*”, 1998
- Kedves Gyula: *A szerb felkelés 1848 nyarán és a délvidéki hadműveletek a honvédsapatok kivonásáig* (A szabadságharc katonai története, szerk. Bona Gábor, 1998)
- Krestić, Vasilije: *Srpski vojni logor kod Perleza u 1848. godini*, 1961
- Lebl, Arpad (Löbl Árpád, Lőrinc Péter): *Revolucionarni pokret u Vojvodini 1848–1849*. Novi Sad, 1960
- Magyar történet* (Hóman Bálint és Szekfű Gyula), I–V., 1935–36
- Magyarország története, 1848–1890*, főszerkesztő Kovács Endre, szerkesztő Katus László, I–II., 1979
- Magyarország történeti kronológiája, I–IV.*, főszerkesztő Benda Kálmán, 1982–83
- Mészáros Lázár külföldi levelei és életrata*, 1867
- Nemeskürty István: „*Kik érted haltak, Szent Világszabadság!*”. A negyvennyolcas honvédsereg katonaforradalmái, 1977
- Olchváry Ödön: *A magyar függetlenségi harc 1848–49-ben a Délvidéken*, 1901
- Perović, Radosav: *Grada za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini*
- Spira György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalomban Magyarországon*, 1980
- Szerbek és magyarok a Duna mentén, tanulmányok a szerb–magyar kapcsolatok történetéből, I–II.*, 1983, 1987
- Thim József: *A magyarországi 1848–49-iki szerb felkelés története, I–III.*, 1930–1940
- Varsányi Péter István: *A karlócai ütközet. Hadtörténeti Közlemények*, 1980. 3.
- Varsányi Péter István: „*Kárpátoktól le az Al-Dunáig . . .*” Nemzetiségi tanulmányok 1848-ból. Szombathely, 1995
- Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re*, 1982